

Dobszay László

GONDOLKODÓ

füzetek

A KARMESTER DOLGA

VALAMI A GYERMEKNEVELÉSRŐL

JEGYZETEK A LITURGIÁRÓL:

37. Az 1. zsoltár – húsvétkor

38. Mi a „kántorböjt”?

19. szám

2004. május

Gondolkodó Füzetek

Kézirat gyanánt – Felelős kiadó: Dobszay László
MTA-TKI – LFZE Egyházzenei Kutatócsoport

1. füzet: A keresztény értelmiségi (I). – Jegyzetek a liturgiáról: 1. Igazság és érthetőség. – 2. Hogyan imádkozzuk a 118. zsoltárt?

2. füzet: A keresztény értelmiségi (II). – Jegyzetek a liturgiáról: 3. Az éneklőszék. – 4. A liturgikus stílus szétesése. – Aquinói Szent Tamás a hit megvallásáról

3. füzet: A keresztény értelmiségi (III). – Jegyzetek a liturgiáról: 5. A liturgikus homília formája. – 6. Benedictus Dominus Deus Israel. – Szent Ágoston beszéde az újonnan megkereszteltékhez

4. füzet: A karácsonyi virrasztó zsoltosma. – Jegyzetek a liturgiáról: 7. A karácsonyi nagyéneklés. – 8. Az 50. zsoltár utolsó versei. – Melléklet: Az esztergomi zsoltosma karácsonyi matutinuma

5. füzet: A szövegértésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 9. Énekek a szentekről. – 10. Sajnálom...

6. füzet: Szövegalkotás és szövegértés – egyházi környezetben. – Jegyzetek a liturgiáról: 11. Gyertyák az oltáron. – 12. Ordo Cantus Missae

7. füzet: A húsvét heti „dicsőséges vesperás”. – Jegyzetek a liturgiáról: 13. A liturgia drámaisága. – 14. Változatosság?

8. füzet: Mi a magyar a zenében? – Hit, remény, szeretet – Jegyzetek a liturgiáról: 15. A pazarló liturgia. – 16. „Búgó kürtök”?

9. füzet: Szemben a feladattal – Kommentár a nagypénteki „Adoratio Crucis”-hoz (Aquinói Szent Tamás: Vajon helyes-e Krisztus keresztjét imádó tisztelettel illetni?) – Jegyzetek a liturgiáról: 17. A Máté-passió. – 18. Húsvéti népekeinkről

10. füzet: Az orációk fordítása (Mezey László szellemi hagyatékából) – A gyermekkori emlékek (Raissa Maritain írásából) – „Jön a vihar...” – Az úrnapi vesperás Magnificat-antifonája (az Isztambuli Antifonáléból) – Jegyzetek a liturgiáról: 19. Egy mennybemeneteli prédikáció margójára – 20. Aquinói Szent Tamás arról, hogy miért lett Krisztus mennybemenetele a mi üdvösségünknek oka

(A jegyzék folytatása a hátlapon)

A karmester dolga

Ne ijedjen meg az olvasó, nem karmesterképzés, nem zenei szakoktatás következik. Az egyszerű zenészerető is okulhat azonban abból: mi a dolga a karmesternek. Sőt bizonyos tanulságok – melyeket azonban már az olvasóra bízok – a zenén túl is levonhatók az alábbiakból.

A karmester dolga eredetileg nem a mű „tolmácsolása” volt, hanem sokkal gyakorlatiasabb. Az összetekert kottacsomóval „kiütötte a taktust” (ami hangzásban nem lehetett kellemes), nehogy a zenészek „szétmenjenek”. Vagyis a dolga technikai természetű volt. Persze valójában többet tett ő: az együttes lelke, műsorának meghatározója, adott esetben zeneszerzője, és a felkészítő próbák vezetője volt. Amikor azonban előadásra került a sor, nem azt várták tőle, hogy „átélje a darabot”, hanem hogy rendben tartsa az előadást.

Ma is van a karmesternek egy, a közönség számára láthatatlan, de a hangverseny-szereplésnél nem alábbvalóbb dolga: az előkészület. A világ nagy zenekarainak életében volt egy szakasz, amikor egy nagy karmester-egyéniséggel nap mint nap együtt dolgozva érték el azt a jellegzetes stílust és általános jó minőséget, melyért tiszteljük őket. Az ilyen zenekarok, mondhatni, nem tudnak rosszul játszani; még akkor sem, ha gyengébb karmester vezényli őket. A nagy alapító vagy újraalapító karmesterek fáradhatatlanul irtották a gyengeségeket, a slendriánságokat, olyan követelményt állítottak, mely a zenészeket – kedvvel, vagy fogcsikorgatva vállalt – egyéni munkára, gyakorlásra készítette. Ezek a karmesterek általában nem voltak zsenik (vagy nem csak azok voltak), hanem a szakmai becsületesség megszállott védelmezői és terjesztői. „Akkurátusan” dolgoztak, és akkurátus munkára fogták zenészeiket is – mint egy karmester (maga is effajta karmestertípus) megfogalmazta. A latin „cura” gondot, gondviselést jelent. Az „akkurátusan” nem azt a munkát jelenti, amely sietség nélkül, hanem amelyet „szorgalmasan, rendesen” visznek véghez (Pápai Páriz szótár).

A hangverseny-karmester munkájának felét is az előkészítés, a próba teszi. Van persze ennek emberi része is: milyen kapcsolatot tud kialakítani a zenekarral. Ezen túl világossá kell tennie, mit kíván a zenészektől az adott darabokban: milyen játékmódokat, milyen technikai megoldásokat.

De talán nem is (csak) a darabot kell gyakorolnia, hanem magát a zenekart. Az utcáról betóduló, fejükben sok egyéb dologgal elfoglalt embereket olyan figyelmi állapotba kell hoznia, hogy a tennivalók zömét maguktól, saját belső indíttatásra felismerjék, kövessék, tényleges tudásukat mozgósítsák, és a darabra alkalmazzák. Amit nem tudnak, arra nem lehet őket a próbán megtanítani. De amit tudnának, csak éppen nem használnak, azt elő lehet belőlük hozni. Van olyan karmester, aki ezt a darab átjátszása (esetleg többszöri átjátszása) során pusztán saját zenei képességeit érvényesítve, itt-ott rövid utasítást adva meg tudja tenni. Van olyan karmester is, aki megáll egy rövid szakasznál, vagy akár egy ütemnél, és kétségbeesésbe kergeti a zenészeket (meg az ügyelőket) azzal, hogy negyedóránkon át onnan nem mozdulva gyakoroltatja az adott kis szakaszt. Azután egyszerre, megállás nélkül végigjátsszák, vagy lemezre veszik a darabot. Ilyenkor világos, hogy nem a darabot tanulták, próbálták (a jó zenész egyébként is előre megtanulja a szólamát), hanem a karmester egy *magatartást* akart előidézni a zenésznél, s kialakítani vele az egymásra figyelésnek azt az állapotát, melyre ő majd vezényletét építheti.

Ezzel el is értünk a vezénylet kérdéséhez. Legtöbb embert az ejti bűvöletbe, hogy látja a karmester elragadtatott arcát, testmozgását, gesztusait: „milyen kifejező!” „milyen szuggesztív!” milyen átél!” Feltételezik, hogy ezt az átélést veszi át a zenekar is, mely önfeledten követi a karmestert. Nem egy karmestert el is ragad ez a közönségsiker, és inkább színészi, mint karmesteri teljesítményre törekszik.

Csak ne nézzük le karmesterünk elődjét, aki a kottacsomóval ütötte a taktust! Az „ütemezés” pontossága olyan alap, melyen az egész darab felépíthető. Miről is van szó? A zene egymáshoz fűzött, egymáshoz való kapcsolatukban értelmet nyert hangoknak elhelyezése az időben. Az idő a zenében egészen „finomra állított” pontok sorozata és folyamatossága. Ez nem csak az együttjátszást szabályozza, hanem a zene szellemi tartalmát közvetíti. Egy kicsit előbb vagy kicsit később megszólaló hang vagy hangzat megváltoztatja az arányokat és összefüggéseket, valaminek nagyobb vagy kisebb jelentőséget ad, valamihez hozzákapcsol valamit vagy elválaszt tőle, röviden azt mondhatjuk: a zene értelmét az idő hordozza. Az ütemezés helyes értelemben nem más, mint ezeknek az egészen finomra állított időpontoknak jelzése. Az újkori európai zenében ezek az időpontok elvi-

leg egyenletesen következnek egymásra. De csak elvileg. Valójában hajszálnyi elmozdulások előre-hátra (vagyis hamarabb vagy később érkező időpontok) ösztönösen minősítik azt a hangot vagy hangzatot, mely az adott időpontra megszólal. Ezt hívják a zenészek agogikának. Az „agogika”, vagyis a szinte megmérhetetlen kicsi késés, későbbre tolás (próbálta-e már valaki a modern technikai eszközökkel valóban megmérni?) segít az értelmes tagolásban, vagy súlyt, jelentőséget adhat a reá eső hangnak. A karmester ütemezése nem csak arról szól, hogy most éppen a második vagy harmadik negyeden tartunk-e, hanem megjelöli, hogy egészen pontosan mikor, milyen jelentőséggel szólaljon meg ez a második vagy harmadik negyed. A karmesteri ütemezés az agogika közvetítője. Az agogika pedig a zenci értelem közvetítője. Minthogy nem durva elmozdulásokról van szó, hanem egészen kicsiny árnyalati különbségekről, azért a karmester részéről is a legnagyobb figyelmet kívánja ennek követése; a közvetítés eszközétől, a kézmozgástól is a legnagyobb pontosságot és egyértelműséget követeli meg; és a zenészekről is maximális együttmozgást kíván a karmesterrel, hogy kövessék az időpont kijelölését, megérezzék mi az agogika értelme, és hogy hogyan kell játszani az adott időpontra eső hangokat.

A karmesteri *ütés* tehát akkor jó, ha teljes pontossággal kijelöli az időpontot. Akármilyen szélesek is a karmester mozdulatai, az ütésnek igen gyorsnak kell lennie (ez az ütés „magja”), mert csak akkor tudja világosan kijelölni az időnek adott pontját (különben „folt, maszat” kerül a „pont” helyébe). A karmesteri „ütés” végső soron mindig függőleges (lefelé irányuló erő), amely visszapattan az ütés mélypontjától. Akkor is így üt a karmester, ha a kéz éppen jobbra halad, balra halad, felfelé halad: a mozgáson belül az idő elhatárolását mindig egy rövid, függőleges lefelé ütés végzi el.

Az ütés a kéz végpontjáról olvasható le. Sokan azért használnak pálcát (vagy azért tanítják a kezdő karmestert pálcával), hogy ezt a végpontot mindig érezzék vagy éreztessék. A kar, a test mozgása szükséges más szempontból (erről még alább beszélünk), de csak akkor hasznos, ha nem zavarja meg a kéz (vagy pálcá) végpontjáról világosan leolvasható időmérték, időjelölő „óra” járását. Hasonlatképpen érdemes a zongoristára gondolni. A közönség azt látja, hogy a zongorista egész karja mozog, teste is

vele mozog, arcjátéka is követi a mozgást. De sem a kar, sem a test, sem az arc nem ad hangot. Azt kizárólag az ujj adja, amikor a billentyűt mozgásba hozza. A kar, a test mozgása arra jó, hogy az ujjat a legelőnyösebb pozícióba juttassa, esetleg hogy lágyítsa a billentést, stb. Az arcjáték meg semmire sem jó. Azt nem azért csinálja a zenész, hogy a játéka jobb legyen, vagy hogy a közönséget elbűvölje vele. Az arcjáték önkéntelen kísérője annak, ahogy a zongorista elméje előre halad a zenei folyamatban.

Ám egy nagy különbség mégis van az óra meg a zene időmérése között. Az óra zökkenésekkel megy át egyik másodpercből a másikra. A zene viszont teljes folyamatossággal járja útját, az időpontok ezen a folyamaton belül zökkenés-mentesen követik egymást (és mint mondtuk: nem is teljesen egyenletesen).

Képzeljük el, hogy egy szalag fut előttünk, s azon időről időre megjelenik egy + jel, s amikor az elfut előttünk, rá kell tennünk egy pillanatra középső ujjunkat. Az ujj mindig csak egy pillanatra érinti a szalagot, annak egy meghatározott pontján. Ha nem követem ezt a folyamatos futást, akkor „lekések” a következő pontról. Nem lehetek sem erőszakos, sem figyelmetlen; mert akkor összegabalyodik a szalag. Pontosan és határozottan kell érintenem, nem „körülbelül”. Mégis egy bizonyos gyengédséggel, a futást nem akadályozva történik az érintés. A függőleges érintés és a vízszintes futás között harmónia van.

A dolog annyiban komplikálódik, hogy én (a zenélő) vagyok az érintés is, de én vagyok a szalag futása is. Bennem kell egységbe fonódnia a *futás* folyamatosságának meg az *érintés* mikéntjének. Ennek a harmóniának eredménye a „hangképzés”. A hangképzés határozza meg, hogyan kösse össze a „pontokat” a folyamatosan tovább haladó zene, hogyan valósuljon meg a tagoló „érintés”. Ha a karmester csak az érintési pontokat mutatná, tehát ha csak ütemezne, akkor a kezét egy helyben tartva ütögetne lefelé, engedve, hogy felpattanjon a kéz, azután ismét üssön. A karmester azonban nemcsak üt, hanem „húz” is a kezével. Húzhat villámgyorsan, húzhat lassan, húzhat könnyű kézzel és húzhat úgy, mintha nagy súlyt kellene vontatnia (most kissé népszerűen beszélek). Ezek mind szavak nélküli jelbeszéddel adják tudtul a *hangképzés* módját: mennyire legyen nagyvonalú vagy részletező, tapadó vagy könnyed a hangképzés. A hangképzést befolyásolni lehet a karmester kezének mozgásterével is (adott esetben akár

60 × 90 cm téglalappá növekedhet); ha például gyorsabb a mozgás és nagy a mozgástér, akkor vagy nagyon könnyű karral vagy nagyobb energiával kell e téren átfutni – e kétféle mozgás különböző hangképzést, hangzást eredményez.

A test mozgásáról már beszéltünk. A zongoristának ahhoz, hogy ujjai megfelelően ériék el a messzebb lévő billentyűket, testével is arra felé kell elmozdulnia. A test feladata tehát az, hogy szabadságot teremtsen a kéz számára. A testmozgás nem a zene kifejezője, hanem a kifejezés segédeszköze.

Három kérdéssel zárjuk. Mit mondhatunk az „átélésről”, a „szabadságról” és az „érzelemről”?

A fentiekből úgy tűnhet, a karmester munkája iparosmunka. Valóban, a zenészek – zeneszerzők, előadóművészek – java mindig arra volt a legbüszkébb, hogy jó iparos. A különbség csupán a megmunkálandó anyag minőségében rejlik. A zene olyan komplikált anyag (hangok, hangzatok, mozgások, egyidejűségek, egymásutánok, kis és nagy felületű összefüggések szövevénye), hogy azt pusztán ésszel senki sem tudja áttekinteni. A zenecsinálás közben – a közhiedelemmel ellentétben – nagy szükség van az észre is. De ennnyiféle tényező arányairól, minőségéről az ész úgy sem tudna másodpercek alatt dönteni, valószínűleg mindig tévedne. Nem az történik tehát, hogy először eszünkkel megértjük az anyagot, azután „kivitelezzük” megvalósítást. Mindig a zenei anyag egészét kell figyelni, ésszel is, kiművelt ösztönökkel is: még hozzá mozgás közben és igen rövid idő alatt kell azt megfigyelni! A döntéseket látszólag ösztönösen kell meghozni, azonnal. Nem tehetjük el a döntést a legközelebbi előadásra (legfeljebb annak emlékéit, tapasztalatát); mert ott minden más lesz: más zenészek, más helyszín, más közönség, valami ma így sikerül, holnap úgy, s annak következményei végighullámszanak az egész darabon. Mindig éppen akkor kell észnél lenni, mikor újból „megtörténik” a darab. Ez a sajátos figyelmi helyzet az „átélés”. Paradox módon, kell hozzá egy kis kívülállás is. Aki túlságosan *benne* van a darabban, az nem tud ítélni akkor, amikor ítélni kell. Ugyanakkor mégis *benne* kell lenni, legalábbis abban az értelemben, hogy a folyamatot csendes, erőfeszítés-mentes figyelemmel végig kell követni. Ez a csendesen követő figyelem, jelenlét az, ami az igazán nagy művészek arcvonásain is nyomot hagy – anélkül, hogy akarnák.

Mennyi a szabadsága a karmesternek? A legtöbb nagy karmester – szemben a színházi rendezőkkel – nem arra büszke, hogy ő a „maga Eroicáját” vezényli. Azt szokták mondani, semmi többet nem vezényelnek, mint ami a kottában áll. Nincs nagyobb dicsőségük, mintha pontosan a zeneszerző szándékát valósították meg, ha úgy hallják a darabot, ahogy a zeneszerző hallotta. Persze ez egyrészt lehetetlen. Másrészt a darabok éppen azért, mert sok ezrenyi szálból vannak szöve, csak bizonyos keretek közt egyértelműek. E kereten belül több megvalósítás is egyformán igaz lehet. Ez a „kereten belüli szabadság” a karmester szabadsága: nem több, nem kevesebb.

Végül: hol az érzelem? Nem elég-e, ha a karmester érzi a darabot, s engedí, hogy ez az érzelem kiüljön egész mivoltára, magával ragadva zenészt és közönséget? Nem, ez a fajta érzelem kifejezetten árt a zenének. A nagy mesterek azt szokták mondani: te ne érezd, hanem csináld a zenét. Persze ez csak elménckedés. Nem lehet csinálni, ha nem érzi. De mit érez, ez a kérdés. Sztravinszkij azt írja zenei poétikájában, hogy az érzelmi „felindulás” (disturbance) annak a folyamatnak kísérője, melyben a zeneszerző létrehozza a zenét. Az alkotó megküzd a még ismeretlen valósággal, ami az alkotás tárgya, lépésről lépésre, láncszemről láncszemre halad a mű felfedezésében, s ez a felfedezés kelt benne „érzelmet”. A zeneszerző, zenész, karmester „étvágyat” érez (mondja ő) arra, hogy rendbe rakja a zenei elemeket. Az előadóművész lépésről lépésre haladva felfedezi a zene rendjét, követi és közli a hallgatóval is. Ez a rend kelt majd érzelmet a hallgatóban, sőt őbenne magában is. Az érzelem tehát végeredmény, s annak ajándéka, amit becsületes munkával létrehoztunk.

Azt hiszem, amit itt leírtam – a zenéből credő sajátságok ellenére is – mintegy modellje sok egyéb szellemi munkának is.

Valami a gyermeknevelésről

Az újszülöttet természetesen kis ágyban tartottuk, két-három hónapos korában járókába került. Azután vagy félévvel később szétszedtük a járókát, és falait összekötöttük kerítéssé, azzal lekerítettük a szoba kb. 2 x 1,5 méteres sarkát. Néhány hónap múltán ugyanazt meghosszabbítottuk, s kialakítottunk egy 3 méter hosszú kis játszó folyosót. Szerencsénk volt, mert a kétéves gyermeknek tudtunk saját „szobát” elkülöníteni, a kiszedett ajtó helyére megint csak a járóka falának egy darabja került. Eltelt még egy-két év, és akkortól a gyerekeket a nap elég nagy részében egy szobában kulccsal bezárva tartottuk. Üvegajtaja volt, azt belülről másfél méter magasságig egy vékony falappal eltakartuk: fölötte a szülők be tudtak nézni, a feketére festett táblát meg belülről rajzolásra (vagy elmésen kitalált rosszkodásra) lehetett használni. Már szinte iskolások voltak, mikor szabadon grasszáltak (illetve mindjárt látjuk: grasszálhattak volna) az egész lakásban.

Micsoda kegyetlenség! A gyermeki jogok megsértése! A gyermek önki-bontakoztatásának megakadályozása! De milyen jó hatású módszer volt, s mennyire örült neki végül maga a gyerek is! No, de miért?

Az ember akkor él, fejlődik, tevékenykedik a legjobban, ha élettere akkora, amekkorát át tud látni, be tud lakni, mégis annál egy kevésbé nagyobb, ami viszont „felfedezésre”, a mai helyzeten való túljutásra, új hódításra ösztökéli. Ilyen a felnőtt és szellemi környezete viszonya is. A kisgyerekeknek pedig ilyen a fizikai környezethez való viszonya. Ha ez a behatárolt tér túl nagy, akkor a gyerek dezorientálttá válik, elveszik a térben, vagy ahhoz szokik, hogy minden az övé. Ezután a kétségbeesett szülő egész nap csak azt ismételgeti, hogy mit nem szabad, ahelyett, hogy eleve elérhetlenné tette volna azt, amit „nem szabad”. Ha viszont a gyerek élettere csak akkora, amekkorát éppen elér, akkor nincs kedve, nincs ingere arra, hogy nyújtózkodjék, törekedjék, odébb másszon, saját maga akarja megnövelni ezt a teret.

A kisbaba nem a mennyezet után nyúl a kezével, hanem az ágyán keresztül lógatott kis színes kaucsuk labda után. A járókában szétdobált holmija vonzza arra, hogy elmozduljon a helyéből. Négykézlábalva, kúszva ismeri meg birodalma nagyságát és birodalma határait. A 20 centiméterrel távolabb lévő játék számára már egy másik országban van. A járóka

falai ingerlik arra, hogy megfogja őket, s ezzel készülődjön a kapaszkodásra, majd fölállásra. A nagyobbacsának készült „kifutópálya” már berendezkedésre hív. Ezt itt tartja, amazt ott, ezt emitt teszi, amazt arrébb. Éppen azért tud berendezkedni, mert játéktere le van zárva. A másfél- két- éves gyerek a lakásban csak „flangálni” és rongálni tud, berendezkedni nem. A nagyobbacska cselekvését egy meghatározatlan környezet maga is meghatározatlanná (szüleinek életét pedig pokollá) teheti, míg egy felnőtt, de még mindig lehatárolt játéktér, az állandó környezet megismételt akciókra, majd akció-változatokra és akció-kitalálásra tanítja a gyereket, és így „munkája” befelé ható intenzitással válik élvezetessé.

Nem elég ezt a játékteret felkínálni. Gyengéd szeretettel oda is kell láncolni a gyereket. Nem azzal, hogy egyvégtében figyelmeztetjük, visszaküldöztetjük, utasítjuk, hanem azzal, hogy a kialakított fizikai „kényszerrel” magától értetődővé tesszük, mi az ő helye. Ha egy gyerek bármerre rohangálhat, akkor „korlátozás” őt bezárni. De ha csecsemő korától kezdve megszokta, hogy fizikai eszközökkel ki van jelölve az ő otthona, akkor ezt természetesnek veszi, olyan ajándéknak, mely az ő relatív zavartalanságát biztosítja, és alkotókedvét serkenti.

Persze, hogy van, amikor kiveszik az ágyból, a járókájából, kihívják vagy kiengedik szobájából. Ez az ő külföldi tanulmányútja. Egyúttal azt is megszokja, hogy „omnia tempus habent”, mindennek megvan a maga ideje, annak is, amikor szobájában kell lennie, annak is, mikor anyjával együtt főz, mosogat a konyhában. Ez éppen így vidám és változatos, de ezt a változatosságot még fel sem tudja fedezni magától, csakis ha megkapja a segítséget. Ezért az egész nem zord „fegyelem”, hanem maga is vidám játék.

És az is vidám játék, amikor kezdi kinőni az adott terepet és túljár a szülők eszén. Így volt, amikor egy ceruzával kilökték az ajtó külsején kulcslukba dugott kulcsot, egy hajtogatós mesekönyvvel az ajtórés alatt bekanalazták a szobájukba, berakták a zárba, kinyitották az ajtót, és egyszer csak megjelentek a „zárt ajtókon” át a lakás túlsó felében. Az elmés- ség kedves játékaik ezek szülők és gyermekek között – oda és vissza.

Jegyzetek a liturgiáról

37. Az 1. zsoltár – húsvétkor

Boldog ember az, ki nem járt az istentelenek tanácsa szerint, sem a bűnösök útjára nem állt, sem a káromlóknak székébe nem ült.

Hanem az Úr törvényében van teljes akarattal, és az ő törvényén elmélkedik éjjel és nappal.

És leszén, mint a fa, mely folyóvíz mellé plántáltatott: megadja gyümölcsét a maga idejében.

Levele el nem hull, és szerencsével jár mind, amit cselekszik.

Nem így a gonoszok, nem így! hanem mint a pelyva, melyet elhány a szél a föld színéről.

Azért meg nem állhatnak az istentelenek az ítéletben, sem a bűnösök az igazak gyülekezetében.

Mert ismeri az Úr az igazak útját és az istentelenek útja elvész.

Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek.

Miképpen kezdetben vala, most és mindenkor, és mindörökkön örökké amen.

Nyilvános működésének kezdetén, 40 napos böjtje végén, a Sátán harmas kísértésekor Krisztus kinyilvánította érinthetetlen tisztaságát, azt, hogy a sötétség Fejedelmének „benne semmije sincsen” (Ján 14, 30); őt „senki sem vádolhatja bűnről” (Ján 8, 46). De éppen azért, mert ő *nem járt az istentelenek tanácsa szerint*, hozták azok az ítéletet: „tépjük őt ki az élők földjéből, és neve se említettessék többé” (Jeremiás 11, 19). Azért „attól a naptól fogva elhatározták, hogy megölik őt” (Ján 12, 53). Mivel ő *nem állt a bűnösök útjára*, sőt a bűnösöket akarta visszatéríteni útjukról, joggal mondhatja: „Ha nem jöttem volna, és nem beszéltem volna nékik, nem volna bűnük, de most nincs mivel menteniük az ő bűnüket” (Ján 16, 22). A *káromlók* őt vádolják káromlással (Ján 10, 33), és végül ezzel a váddal ítélik halálra az Isten Fiát (Máté 27, 65). A *káromlók* felálltak székükből, az utcá-

ra vonultak, s hangosan kiáltozták: „Feszítsd meg”. A keresztt előtt elmenve, fejüket ingatva így káromolták: „Ha Isten Fia, szálljon le most a keresztről” (Máté, 27, 39-40).

És Jézus a szenvedésben *teljes akarat*tal betölti a törvényt, teljesítvén Atyja akaratát. Annyira egy Ő a legfőbb törvénnyel: Atyja akaratával, hogy elmondhatja: „Az én eledelem az, hogy annak akaratját cselekedjem, aki elküldött engem, és az ő dolgát elvégezzem” (Ján 4, 34). Ő „nem a maga akaratát keresi, hanem annak akaratát, aki elküldötte őt, az Atyáét” (Ján 5, 30). Ezzel a legfelsőbb törvénnyel, az Atya akaratával egyesül a getszemáni éjszakában is: „Ne úgy legyen, ahogy én akarom, hanem amint Te” (Máté 26, 39).

Krisztus az egész passió alatt *ezen elmélkedett*, nem az ész módszeres elmélkedésével, hanem a szellem, az elme teljes önátadásával. Száján a szenvedő Messiás zsoltárának első sora: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem” (21. zsoltár), de elméjében bizonyára ott élt az egész zsoltár: „Én pedig féreg vagyok már, és nem is ember, emberek gyalázata és a nép megvetettje... átluggatták kezeimet és lábaimat, és megszámlálták minden csontomat... elosztották maguk között ruháimat, és köntösömrre sorsot vetettek... És én hirdetem a te nevedet atyámfiainak... az én lelkem öneki él...”. Ajkán a zsoltárnak, az önátadás e törvényének szavaival hal meg: „A te kezedbe ajánlom az én lelkemet” (30. zsoltár, 6. vers; vö. Lukács 23, 46). És az utolsó szó: „Beteljesedett” nem azt jelentette, hogy sorsom teljesedett, hanem beteljesedtek az Írások, a Törvények és a Próféták. Végső soron: beteljesedett, amit az Atya akarata meghatározott. Valóban az igazi *törvény*, az Atya akarata *volt elméjében „die ac nocte”*, nemcsak „*nappal*”, a cselekvés óráiban, hanem a szenvedés *éjjelében* is, mert „nékem cselekednem kell annak dolgait, aki elküldött engem, amíg nappal van: eljő az éjszaka, mikor senki sem munkálkodhatik” (Ján 9,4).

Az üldözés, a szenvedés csak Kaifás és az *istentelenek tanácsa* szerint éri el azt, hogy „egy ember vesszen el a népért” (Ján 12, 50). Valójában még Kaifás mondata is másként teljesült, hiszen „annak az évnek főpapja lévén, azt próféta, hogy Jézus a népért fog meghalni” (Ján 12, 51). A keresztt olyan fa lett, mely *folyóvizet mellé plántáltatott*, sőt amelynek tövéből törtek elő a kegyelem folyóvizei. Aki a vizet „a paradicsomkert forrásaiból fakasztotta, és úgy rendelte, hogy négyes folyammá válva megöntözze az

egész földet” (keresztkütszentelési prefáció), az a kereszt fájának tövéből fakasztotta a húsvéti szentség folyamatát, mely hét ágra szakadva megtermékenyíti az aszú világot.

A kereszt előtt bámészkodók csak a kivégzést látták. Annak termékenysége a húsvétban tárul fel. A keresztfa a maga idejében *adja meg gyümölcsét*, nem akkor, amikor a káromlók akartak jeleket látni. „Én pedig, amikor fölemeltetem a földről, mindeneket magamhoz vonzok” (Ján 12, 32). Ezek, akiket magához vonzott, lesznek a *maga idejében*, húsvétkor, pünkösdkor, majd pedig a világ végéig a keresztfa gyümölcsei. Ez a fa nem pusztul el, mindig *dús lombú*, élő fa lesz: a húsvéti misztériumok a világ végéig hatékonyak maradnak; a történelem menete és vége, az ítélet fogja igazolni, hogy mindaz, amit Jézus cselekedett, tanított és elszenvetett, *szerencsével jár*, vagyis jó végre jut.

E fa sarjadéka az Egyház, mely maga is a Lélek által árasztott *folyóvizek mellé plántáltatván terem gyümölcsöt, levele el nem hull*: a helyes tanítás, a szentségek, az életszentség a történelem végéig jelen lesznek benne, és *szerencsével jár mindaz, amit cselekszik*, mert az igazi „szerencse”: a végkifejlet, amikor az idők végén nyilvánvaló lesz, ami most rejtve van.

De ennek a fának magiából fakadnak a kis facsemeték is: az igaz gyermekek. Őket is az élő vizek öntözik és termékenyítik, sőt e vízforrások Húsvét után majd a hívek lelkében is felfakadnak, mert „aki hisz énbenem, élő víznek folyamai ömlenek annak belsejéből; ezt pedig mondja vala a Lélekről, amelyet veendőök valának az ő benne hívők: mert még nem vala (köztük) a Szent Lélek; mivelhogy Jézus még nem dicsőíttetett meg” (Ján 7, 38). Az ő *leveleik*: az imádság szelleme, melyben az éltető levegőt szívják magukba; *gyümölcseik* a jócselekedetek, melyekkel megdicsőítik az Atyát: „Abban dicsőíttetik meg az én Atyám, hogy sok gyümölcsöt teremjete; és legyetek nekem tanítványaim” (Ján 15, 8). És mindaz, amit cselekszenek, *szerencsével jár*, mert „az Istent szeretőknek minden javukra szolgál, azoknak, kik az ő elhatározása szerint szentségre hívtak” (Róm 8, 28). Ez a „szerencse” a földi élet alatt nagyrészt rejtve van, hiszen: „reményben vagyunk megváltva, és a remény, mely már látszik, nem remény; mert ha valaki lát valamit, hogyan remélhetné azt?” (Róm 8, 23-24).

Vagyis húsvét napján ítélet kezdődött. Jézus közvetlenül a szenvedést és feltámadást megelőzően mondja: „Ítélet van most a világon: most vet-

tetik ki e világ fejedelme”. Noha minden egyes léleknek módja van a megterésre, az ítélet mégis már megkezdődött, és folyik a világ végéig. „És a Lélek, amikor eljő, megfeddi a világot a bűn, az igazság és az ítélet tekintetében: A bűn tekintetében, hogy nem hittek énbennem; és az igazság tekintetében, hogy én az én Atyámhoz megyek, és többé nem láttok engem; az ítélet tekintetében pedig, hogy e világnak fejedelme megítéltetett” (Ján 16, 8-11).

Húsvétkor (az elővételezett ítélet e napján) nyilvánvalóvá vált Júdás, Kaifás, Pilátus gonoszságának terméketlensége. Olyanok ők, mint a *pelyva, melyet elhány a szél a föld színéről*. Már csak kétségbeesett erőfeszítés az, hogy a katonákat hamis tanúzásra korrumpálják. *Nem állnak meg az ítéletben*, és nincs helyük az *igazak* most megalapított *gyülekezetében*.

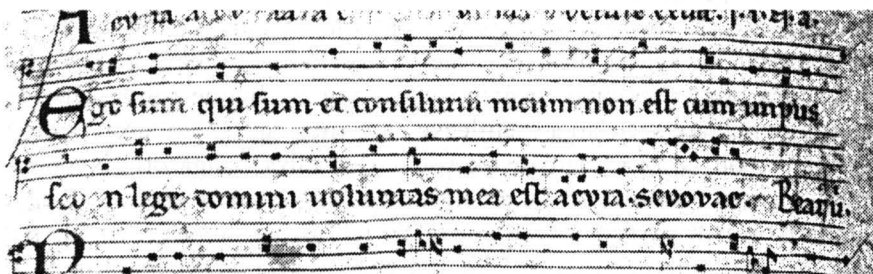
Az Úr követte szemével az ő szeretett Fiának útját. Akkor sem hagyta el Őt, amikor a keresztfán a magány, az Istentől elhagyatottság szenvedését is reá helyezte. Márpedig amikor Isten „lát”, „megismer”, akkor nem utólag veszi tudomásul az eseményeket. Isten látása ugyanaz, mint az eseményeket eldöntő isteni akarata. Ő „ismerte az igaz Jézus útját”, és ez az „ismeret” feltámasztó ismeret volt: „reám tetted a kezedet... láttad előre minden utamat: csodálatos előttem a te tudásod” mondhatja a húsvéti introitusban a 138. zsoltár szavával az Emberfia.

Jézus nagypénteki ellenségeinek, *a gonoszoknak útja elvész*. Jézus útját pedig az Isten gondviselő látása vezette nagypéntektől húsvétig. Így vezeti ez az isteni látás a húsvétból született Egyházat is, sőt a húsvétkor megkeresztelt minden hívőt is. Vezeti egészen az ítéletig, amikor minden erő, mely üdvözülésük ellen volt, megsemmisül: *a semmibe vezet az istentelenek útja*, ők maguk pedig olyanok lesznek, mint a szélről tovasodott pelyva.

Dicsőség tehát az Atyának aki Fiát feltámasztotta a halálból, „feloldotta az alvilág fájdmalmainak kötelékéből, mert lehetetlen is volt, hogy azok őt fogva tartsák” (ApCsel 2, 24). Dicsőség a Fiúnak, „aki letette és visszavette életét” (vö. Ján 10,18). Dicsőség a Léleknek, aki tanúságot tesz a feltámadt Jézusról, és akit a megdicsőült Jézus kiáraszt Egyházára, tanítványaira. Dicsőség a teljes Szentháromságnak, miként övé az a dicsőség, melyet minden idők előtt birtokolt: saját belső tökéletességének fényessége. Ez a dicsőség kinyilvánult kezdetben a teremtés műve által, amikor az Atya a Fiú által a Szentlélek erejével saját létteljességének forrásából megalkotta

a világot. Dicsőség neki most, húsvét szent napján, azon a napon, melyet ő szerzett, s amelyen az Atya „megdicsőíti Fiát azzal a dicsőséggel, mellyel bírt Őnála a világ kezdete előtt” (Ján 17, 5). Legyen dicsőség neki az örökkévalóságban, amikor beteljesíti a húsvétot, minket is bevon saját dicsőségébe, hogy „azok, akiket nekem adtál... ott legyenek velem, hogy megláthassák az én dicsőségemet, amelyet nékem adtál...” (Ján 17, 24).

„Én vagyok, aki vagyok, és nincsen tanácsom az istentelenekkel, hanem az Úr törvényében vagyok teljes akarattal, alleluja” (a húsvéti matutinum 1. antifonája az 1. zsoltárhoz). „Ego sum, qui sum, et consilium meum non est cum impiis, sed in lege Domini voluntas mea est, alleluia.” (Az alábbi kottapélda egy 14. századi aquileiai antifonáriumból: Gorizia, Biblioteca Seminario Teologico Centrale, Cod B, 140v.)

Jegyzetek a liturgiáról

38. Mi a „kántorböjt”?

Idősebbek még emlékeznek e szóra, a negyven alattiak már aligha ismerik. A magyar nép által a latinból torzított szó, semmi köze a kántorhoz. Épen így hangzik (magyarosan írom): kvator temporum böjtje, lefordítva: évnegyedes böjt.

A keresztény közösségnek legrégebbi hagyományai közé tartozott, hogy negyedévenként megállt egy pillanatra, s nem az üdvösség misztériumait ünnepelte, hanem az ember földi életének fontos momentumaira figyelmeztetett, méghozzá nem csak tanítással, hanem közös liturgiában és közös fegyelemben.

Az évnegyedes böjti napok a december, március, június és szeptember harmadik hetének szerdája, péntekje és szombatja voltak; később ezt ádvént 3. hetére, nagyböjt 1. hetére, pünkösöd hetére és szeptember 3. hetére időzítették. (Az is mutatja ősiségüket, hogy mint a szokás által szentesített jeles napokat be kellett illeszteni őket a kialakuló liturgikus időkbe.) Az évnegyedes böjti napoknak saját miséik is voltak, benne több szép régiséggel. Így például szerdán a szentlecke előtt még egy, szombaton pedig öt olvasmány volt, s az olvasmányokat a térden állva hallgatott (Flectamus genua – Levate!) könyörgések előzték meg. Régi szokás szerint az egyes szombati olvasmányokat követően adták fel sorban a négy kisebb papi rendet, majd a szubdiakonátust, a diakonátust és az áldozópapságot.

Mi volt a tartalma e négyszer három napnak? Az Egyház, s benne az egyes hívő visszatekintett az elmúlt negyedévre, hálát adott annak ajándékaiért (jelesül az évszak terményeiért), böjttel engesztelt a bűnökért, s amit a böjtben magától megvont, azzal a szegények segítségére sietett. Így megtisztulva azután szombaton nagy virrasztást tartottak, s a vasárnappal viszszaléptek az idő szokásos járásába.

Az évnegyedes napok régiségét mutatja, hogy azok Nagy Szent Leó pápa idejében már emberemlékezetet meghaladó idő óta éltek. A szent pápa, a liturgikus lelkiség nagy tanítója legszebb beszédei közé tartoznak azok, melyeket a megelőző vasárnapokon figyelmeztetésül elmondott. Egyik ilyen beszédből idézem a következőket:

„Tudom, kedveseim, hogy közületek legtöbben annyira odaadók a keresztény hithez tartozó fegyelem dolgaiban, hogy nem szorulnak rá a mi figyelmeztetésünkre. Amit ugyanis mind a hagyomány régóta elrendel,

mind a kegyes szokás megerősít, azt hitbéli tanultságotok révén tudjátok, és jámborságotok révén nem is hagyjátok figyelmen kívül. De mégis, mivel a papi kötelességhez tartozik, hogy az Egyház minden gyermekére közös gondot fordítson abban, ami mind a kezdőknek javára válik, mind a tanultaknak, kiket egyforma szeretettel szeretünk, azért mindkét csoportot együtt buzdítjuk arra, hogy a böjtöt, melyet a szeptember hó visszatérése nekünk megjelent, a lélek és test fegyelmezése által éber hittel megünnepeljük.”

(Itt közbevetve mutatok rá arra, hogy a pápa számára a böjt: ünneplés: „jejunium... celebremus”. Gondolkozzunk el rajta. Folytatom az idézetet:)

„Azért jelöltek ki ugyanis a megtartóztatás jeles fegyelme által az időből négy szakaszt, hogy amikor az év futásával ezek visszatérnek, figyelmeztessenek arra, hogy szüntelenül rászorulunk a tisztulásra. Mindenkor törekedni kell arra, hogy míg az élet változó sora hány-vet minket, a bűnt, amit a test gyengesége és a vágyak szennyezése miatt magunkra vonunk, a böjttel és az alamizsnával eltöröljük. Éhezzünk, szerettem, egy kicsinyt, és némi részt, ami a szegények megsegítésére fordítható, vonjunk el a szokásos mértékből.

A lelkiismeret gyönyörűségére van, amit a jótékony emberek gyümölcsükből (jövedelmükből) adakozásra fordítanak, s mikor örömet szerzel másnak, magad is megkapsz valamit, ami számodra örömet szerez. A felebarát szeretete az Isten szeretete, azé, aki a törvény és a próféták teljességét a kettős szeretet egységében jelölte meg. Hogy senki ne kételkedjék abban: Istennek ajánlja fel, amit az embernek juttat, maga az Üdvözítő Úr mondja, amikor a szegények táplálásáról és megsegítéséről beszél: „Amit egynek közülük tesztek, nekem teszitek.”

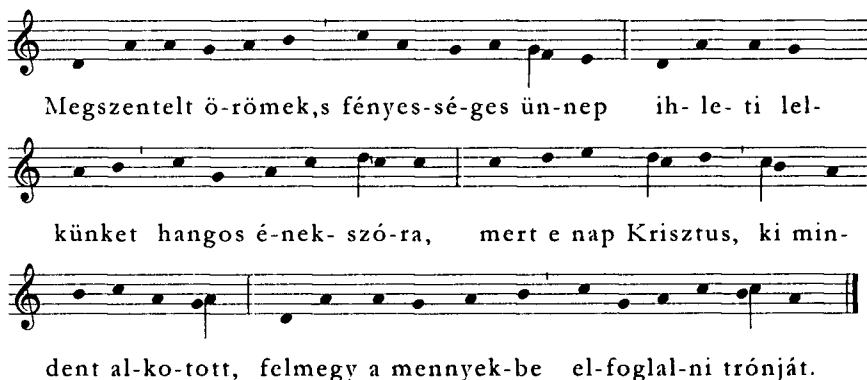
Azért szerdán és pénteken böjtölünk. Szombaton pedig virrasztást tartunk Szent Péter sírjánál, kinek érdemei és imádságai hitünk szerint segítenek, hogy az irgalmas Istennél böjtölésünkkel is, önátadásunkkal is tetzésre találjunk.”

Habár maga a II. vatikáni zsinat még úgy akarta, hogy a liturgiában semmi változtatás ne történjék, csak ha azt az Egyház igazi és valódi haszna igazolja (23. paragrafus), a zsinatot követő naptárreform az évnegyedes böjtöt megszüntette. Vele együtt tűnt el e jeles napok liturgiája is.

Talán még sem kellene egészen feledésbe merülnie az évnegyedes böjt lelkiségének. Hiszen így írt róluk Pius Parsch: „Eredetileg hálaadási ünnepek voltak a termények betakarításáért. A hívek a felajánlási körmenetben

odaadták a tizedet a termésből a szentmiseáldozat, az egyház és a szegények számára. Mindazáltal ezek a hetek a lelki megújulás napjai is: az ember, aki a földi életben nagyon könnyen elfeledkezik az örökkévalóságról, minden negyedévben vessen egy tekintetet felfelé, az Istenre, és egy tekintet befelé, a lelkébe. A böjt... inkább vidám tizedadás Istennek, ami egy-szersmind alamizsnálkodásra is kell, hogy indítson.”

Hrabanus Maurus († 856) mennybemeneteli himnusza

Megszentelt ö-römek, s fényes-sé-ges ün-nep ih-le-ti lel-

künket hangos é-nek-szó-ra, mert e nap Krisztus, ki min-

dent al-ko-tott, felmegy a mennyek-be el-foglal-ni trónját.

2 A Szentek serege fölemelvén szívét, – ujjongva vigadoz, hirdeti a győztest, – s vele ünnepli angyalok kórusa – a kegyes Vezérnek fénylő dicsőségét.

3 Foglyul is ejti most fogságunkat Krisztus, – osztja a földön már ajándékát bőven, – s ki halál kínját szelíden kiállta, – az égbe bevonul, felmagasztaltatván.

4 Kérünk hát, mi Urunk, kegyelmes teremtőnk, – nézz le a népedre, s oltalmazd ők: – mohó irigység, démonok ármánya – a mélybe lenyomva ne pusztítsa ők.

5 És mikor visszatérsz tűzben égő felhőn, – az emberszíveknek titkait ítélni, – ne várjon majd ránk kárhozat, s büntetés, – de égi koszorú, igazak jutalma.

6 Add meg ezt fenséges, jóságos Teremtőnk, – add meg ezt, Egyszülött, s te is, kegyes Lélek, – tündöklő fényben örökkön örökké – mennyekben trónoló háromságos Isten. Amen.

11. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (1) Vajon ugyanaz-e a béke, mint az egyetértés? – A számítógép: a szellemi munka ellensége és barátja – Jegyzetek a liturgiáról: 21. A sequentia - és a liturgia misztikus jellege. 22. A dalosított zsoltár-recitáció

12. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (2) Vajon mindenki kívánja-e a békét? Vajon a béke a szeretet sajátos kihatása-e? – Mi a tudomány? Ki a tudós? (I) – Jegyzetek a liturgiáról: 23. Halottak napja. 24. Mondatrend – a mondat rendje.

13. füzet: Mi a tudomány? Ki a tudós (II). – Versmondás – A művészek és az Egyház – Jegyzetek a liturgiáról: 25. „Istentisztelet modern szabad asszonyoknak”. 26. A sivatagi atyák üzenete a mához.

14. füzet: Olvasóim leveleiből – Jegyzetek a liturgiáról: 27. Legrégibb (és legszebb) karácsonyi énekünk. 28. Mit tegyünk azzal, ami „elavult”?

15. füzet: Európa és a kereszténység – Városok szerkezete és történelme – Olvasói levelek (folytatás) – Jegyzetek a liturgiáról: 29. Krisztus, a Király. 30. Egy kalkuláció az egyházzénéről.

16. füzet: A „Társadalomtan”-ról – I. – Jegyzetek a liturgiáról: 31. Mysticum jejunium – I. 32. Az ismétlődés funkciója a felolvasott liturgikus szövegben. – Pro informatione.

17. füzet: A „Társadalomtan”-ról – II. – Jegyzetek a liturgiáról: 33. A hirdetőbála. 34. Mysticum jejunium II.

18. füzet: „Audiat et altera pars”. – Aquinói Szent Tamás az óvatosságról. – Szövegértés, nyelvtanulás. – Jegyzetek a liturgiáról: 35. A communio. 36. Ecclesia toto orbe diffusa.

A Zencakadémia egyházzenei tanszékén (VI. Vörösmarty utca 35.) kapható kiadványok:

ÉNEKES ZSOLOZSMA az Esztergomi Breviárium alapján (a Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom kiadványai): 0. Népszolozsmák. I-V, VII 1/A. Diurnálék. – Psalterium latino-hungaricum (Latin-magyar zsoltároskönyv). **EGYHÁZZENEI FÜZETEK:** I. folyam (Tankönyvek): 3–12. II. folyam (Gregorián műfajok): 1–7. III. folyam (Egyházi kórusművek): 1–13. IV. folyam (Hangfelvételek): A magyar népének népzenei felvételeken (1-8). – Az Éneklő Egyház (1-6). – CD-ROM: Hebdomada Maior – A nagyhét szertartásai, szövegei, énekei (írott anyag, hang- és filmfelvételek). **Dobszay L. liturgiai tárgyú könyvei:** A magyar népének. – Zsoltárelmélkedések, zsoltármagyarázatok. – A szentmise magyarázata. – Jegyzetek a liturgiáról. – Barsi B.–Dobszay L.: „Íme, most fölme gyünk Jeruzsálembe”.

További információk: a www.cgyhazzenc.hu honlapon.

A „GONDOLKODÓ” füzetek: egyszemélyes, ingyenes folyóirat. Azokhoz szól, akik a katolikus dogmához hűséggel, ugyanakkor előítéletek nélkül eszmélkednek az egyház és világ, hitélet és kultúra, liturgia és társadalmi élet dolgairól.

A füzetek függelékében kapnak helyet az Új Emberben éveken át fenntartott, 2002-ben megszűnt „Jegyzetek a liturgiáról” rovat tovább folytatott darabjai.

A fórum egy értelmiségi személyes nézeteinek ad hangot. Szeretné azt a nyugodt, tárgyyszerű, elemző, ugyanakkor szükség szerint kritikai hangot megütni, mely nemcsak a gondolkodó értelmiség hagyományainak megfelelő, hanem a katolikus egyház szellemi életében is évszázadokon át normálisnak számított.

Személy szerint szívesen fogadok észrevételeket, bírálatokat. Elgondolodom rajta, s értelem szerint visszatérek az azokban felvetett témákhoz. De ez a fórum személyes vita lefolytatására nem alkalmas, így a levelekre nyilvános választ nem tudok adni.

Évente 10 szám megjelenését tervezem (a tanév folyamán havonként egyet). A számonként két liturgikus jegyzet az Új Ember rovat hajdani kéthetes megjelenési ciklusának felel meg.

A füzetet saját költségemen nyomtatom és ingyenesen bocsátom rendelkezésre. Köszönettel veszem, ha valaki önkéntesen és tetszés szerinti mértékben hozzá akar járulni a költségekhez. A füzet postázásának egyetlen feltétele az, hogy az érdeklődő egy levélben kérje a füzet megküldését, s évente adjon fel tíz darab, önmagának megcímzett, felbélyegzett közepes vagy nagy alakú borítékot a következő címre: Dobszay László, 1024 Budapest, Keleti Károly u. 11/A. II. 9.
